

*М. В. ГРІДЧІНА, канд. екон. наук, проф.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 9, с. 21–23

Соціальне страхування як фінансова категорія — це система грошових відносин, пов'язаних із перерозподілом національного доходу, що дозволяє формувати і витратити фонди грошових коштів для матеріального забезпечення членів суспільства, які фізично непрацездатні або працездатні, але не мають можливості реалізувати цю здатність з різних причин.

Реформування системи соціального страхування передбачає, що громадяни України матимуть три рівні соціального захисту:

- *державний* (перерозподіл відбувається на рівні всього суспільства). Він представлений державним соціальним забезпеченням, державним страхуванням і податковими пільгами по доходах осіб, які віднесені до груп соціального ризику;
- *колективний* (корпоративний). У межах цього рівня відбувається перерозподіл доходу зсередини певної групи населення, трудових колективів, професійних організацій тощо. Цей рівень представлений корпоративним соціальним забезпеченням (соціальні фонди підприємств, профспілок), особистим страхуванням за участю роботодавця;
- *індивідуальний*: перерозподіл доходу здійснюється в індивідуальному порядку відповідно до потреб і можливостей окремих суб'єктів (як фізичних, так і юридичних осіб). До цього рівня належать особисті заощадження, особисте страхування в індивідуальній формі.

Відповідно відбуватиметься розширення фінансової бази кожного рівня соціального захисту за рахунок залучення додаткових коштів підприємств і населення, доповнення солідарної системи державного страхування накопичувальною системою внесків, а також добровільними внесками громадян.

Основами законодавства України щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, прийнятими Верховною Радою України у січні 1998 р., передбачено запровадження п'яти видів такого страхування: пенсійного, медичного, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві.

Формування та використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюються на принципах солідарності. Для цього створено систему цільових централізованих фондів як некомерційних самоврядних організацій, управління якими здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування вже має досить потужну фінансову базу, яку за обсягом можна порівняти з доходами державного бюджету. Зокрема, бюджет Пенсійного фонду становить майже 42 % державного бюджету, або 9 % ВВП. Він поступово перетворюється з державного органу управління на страховий фонд, який у подальшому має функціонувати суто як фонд пенсійного страхування. Вже працює Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (правонаступник Державного фонду сприяння зайнятості населення), Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (правонаступник Фонду соціального страхування України) і Фонд соціального страхування від нещасних випадків [1–3]. Поки що не прийнято закон щодо медичного страхування. А зі створенням фонду медичного страхування формування солідарної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні буде завершено.

Створення системи недержавного соціального страхування перебуває в стадії експерименту (наприклад, пенсійна програма банку "Аркада"), реалізації окремих пілотних проектів з ініціативи окремих юридичних осіб. Те, що ця діяльність законодавчо не врегульована, підвищує ризик для інвесторів і ймовірність виникнення конфліктів.

У Верховній Раді знаходиться на розгляді проект закону "Про недержавне пенсійне забезпечення", а в Україні вже налічується 100 добровільних пенсійних фондів, до яких громадяни роблять внески.

Реформування пенсійного забезпечення передбачає запровадження трирівневої системи:

1-й рівень — солідарна система пенсійних виплат (пенсії з поточних надходжень), яка буде обов'язковою і передбачатиме поетапну оптимізацію співвідношення між середньою пенсією і середньою заробітною платою з урахуванням тривалості страхового стажу, розміру заробітної плати і демографічних показників;

2-й рівень — система нагромаджувальних індивідуальних пенсійних рахунків у межах загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що передбачає акумулювання персоналізованої частини внесків громадян на індивідуальних нагромаджувальних пенсійних рахунках і подальше інвестування цих коштів з метою одержання інвестиційного доходу. Після досягнення пенсійного віку громадянини повинні визначатиметься розмір додаткової пенсії, яка виплачуватиметься разом із пенсією, що фінансується солідарною системою;

3-й рівень — система недержавного пенсійного страхування, яка забезпечуватиме виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян. Основою цієї системи стануть недержавні пенсійні фонди, у тому числі створені за професійними ознаками.

Якщо концепція та напрями реформування соціального страхування загалом відповідають потребам суспільства, то організаційні форми їх втілення мають бути покращені в бік спрощення та здешевлення. Зокрема, створення фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування призвело до того, що підприємства — платники податків повинні розраховуватися і звітувати перед кожним фондом окремо. Відповідно збільшилися витрати робочого часу бухгалтерів, що в масштабах країни потребує значних витрат на оплату їхньої праці.

Разом з тим можна було б спростити і здешевити порядок формування фондів соціального страхування, від чого виграло б усе суспільство. Одним із можливих варіантів удосконалення органі-

зації сплати відрахувань на соціальне страхування може бути запровадження єдиного соціального податку. Розглянемо цей механізм на прикладі Росії [4].

З 1 січня 2001 р. там замість раніше діючого порядку сплати страхових внесків у державні позабюджетні фонди введено єдиний соціальний податок (ЄСП), який сплачується роботодавцем, а потім розподіляється між відповідними фондами: пенсійним, соціального страхування, обов'язкового медичного страхування. Метою введення ЄСП є збереження і зміцнення єдиної загальнодержавної системи соціального страхування. Спеціальні позабюджетні фонди формуються з цільового єдиного соціального податку роботодавців за підтримки держави. Зазначені фонди функціонують на принципах самоуправління і некомерційного господарювання. За ними зберігається роль інститутів, які здійснюють оперативне управління і витрати відповідних коштів. Уведення ЄСП не змінює порядок формування бюджетів цих фондів. Механізм розподілу їх коштів також не змінюється — на основі страхових принципів із застосуванням персоналізованого обліку. Оскільки ЄСП має суворо цільовий характер, кожний з фондів отримує у вигляді доходів певну частину від суми ЄСП, передбачену як процентну ставку з однакової податкової бази.

За нового порядку спрощується система оподаткування, знижуються витрати із справляння податкових сум. Контроль за правильністю обрахування, повнотою і вчасністю внесків у державні позабюджетні фонди, які сплачуються у складі ЄСП, здійснюватиметься виключно податковими органами.

Необхідно подумати і про те, що зі створенням недержавних пенсійних фондів у процесі пенсійної реформи виникнуть додаткові адміністративні витрати, пов'язані із забезпеченням їх діяльності та наглядом за цією діяльністю. Хоча світовий досвід роботи недержавних пенсійних фондів засвідчує достатню ефективність системи недержавного пенсійного забезпечення, але не можна не звертати уваги на величезні адміністративні витрати, які становлять 23 % активів пенсійних фондів і відповідно зменшують пенсійні виплати.

Отже, необхідна така організація нагромаджувальної пенсійної системи, яка б гарантувала достатній захист коштів інвесторів і водночас коштувала їм значно дешевше.

На нашу думку, при реалізації положень законів щодо соціального страхування органам влади необхідно більше уваги звертати на зручність, прозорість, зрозумілість та вартість конкретних ме-

ханізмів втілення їх у життя, а на стадії розробки урядових постанов, які визначають порядок реалізації тих чи інших законодавчих норм, обраховувати вартість різних варіантів з метою вибору оптимального рішення.

Зокрема, для раціональної (з погляду суспільства, а не окремих чиновників) організації управління внесків на соціальне страхування доцільно розробити оптимальну модель збирання і розподілу відрахувань до фондів соціального страхування. За критерій оптимізації можна обрати мінімізацію витрат на обслуговування збирання внесків по відношенню до суми зібраних коштів [5]. При цьому слід ураховувати всі витрати, пов'язані з формуванням фондів соціального страхування — прямі (утримання державних фіскальних, регулятивних і контролюючих органів) і непрямі (витрати платників податків, пов'язані з оплатою праці службовців, зайнятих "спілкуванням" із різними фондами).

Література

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 21.09.99 // Уряд. кур'єр. — 1999. — № 215.
2. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 23.03.2000 // Уряд. кур'єр. — 2000. — № 72.
3. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням" від 18.01.01 // Уряд. кур'єр. — 2001. — № 38.
4. Лупей Н. А., Степанова С. В. Социальное страхование в России: состояние и проблемы // Финансовый менеджмент. — 2002. — № 5. — С. 128–143.
5. Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року: Указ Президента України від 24 травня 2000 р. № 717 // Уряд. кур'єр. — 2000. — № 97.